

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Mensenrechten zijn niet universeel

Voermans, W.J.M.

Citation

Voermans, W. J. M. (2008). Mensenrechten zijn niet universeel. *Elsa Magazine*, 2008(3), 29-31. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13234>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13234>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Mensenrechten zijn niet universeel

Wim Voermans¹

Tekst gemaakt op verzoek van Elsa Magazine Leiden, najaarsnummer 2008 (gecorrigeerde versie 21 september 2008)

Zijn mensrechten universeel? Het enige mogelijke antwoord daarop is: 'nee'. Wie de zaak nuchter bekijkt die kan er niet om heen dat mensenrechten niet overal worden erkend of geheiligd. In grote delen van de wereld worden voor ons belangrijke rechten zoals vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging, persoonlijk leven of godsdienst niet erkend, of – misschien nog erger – wel met de mond beleden, maar niet waargemaakt. Lees je het jaarboek van Amnesty International, of de rapporten van de VN-mensenrechtenraad, dan schrik je ervan hoe wijdverbreid etnisch geweld, censuur, politieke en religieuze vervolging en crypto-slavernij nog is.

Universeel zijn mensenrechten al evenmin in de zin dat ze van alle tijden zijn. Egyptenaren, Grieken en Romeinen kenden – hoe beschaafd ze ook waren – geen mensenrechten in de moderne zin van het woord. Wel rechten die

---

¹ Wim Voermans is hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden. Meer weten? http://www.law.leidenuniv.nl/org/publiekrecht/sbrecht/wim_voermans.jsp.

verbonden waren aan bepaalde rangen en standen (bij de Romeinen zelfs voor de hele brede categorie 'burgers') maar zeker niet voor iedereen.

Mensenrechten zijn een betrekkelijk nieuwe vinding. Ze werden geboren aan het einde van de periode die wij de Renaissance noemen. Daarmee zijn het geen 'herontdekte' rechten, zoals wel eens wordt beweerd (de gedachte aan individuele vrijheden was de klassieken en ook de middeleeuwen vreemd) maar nagelnieuwe concepten van de Nieuwe Tijd.

Dat mensenrechten in verschillende landen en in verschillende tijden andere vormen en andere inhoud kennen en kenden, vormt een zoveelste bewijs dat mensenrechten niet universeel zijn. Die variabiliteit zie je bijvoorbeeld ook in de autonome ontwikkeling van het recht op persoonlijk leven en het recht op gelijke behandeling. Die rechten gelden zeker niet overal en ze hebben in Europa de laatste twintig jaar een unieke jurisprudentiële ontwikkeling doorgemaakt waarbij ze zijn uitgebouwd en er allerlei – voorheen niet bestaande - connexe rechten in het leven zijn geroepen. Gewoon mensenwerk, met veel culturele variatie.²

Hoe goed onderbouwd de zaak van de mensgemaakte, niet-universele mensenrechten ook is, velen zullen er niet van willen horen. Het ontkennen van de universaliteit van mensenrechten levert vaak verontwaardiging en bittere discussies op vol met verwijten variërend van gemakzuchtig cultuurrelativisme tot, erger, het geven van een excuus of vrijbrief voor het handelen van politieke schurken of misdadige regimes. Dat soort discussies, en de daarin gehanteerde argumenten vertonen wel wat gelijkenis met religieuze debatten (dat zijn altijd de felste). En dat is misschien niet eens zo gek. De idee van de mensenrechten is voor velen – zeker de, laat ik ze maar, universalisten noemen - een soort geloof, mensbeeld en wereldbeschouwing in één.

Niall Ferguson trekt in zijn boek *Colossus (the Price of America's Empire)* een overtuigende parallel tussen de 19de-eeuwse West-Europese en Amerikaanse evangelisatie-ijver en de huidige missiedrang voor de mensenrechten.

---

² Er worden wel wat aandoenlijke pogingen gedaan om vast te stellen wat de invariabele, universele kern van de mensenrechten is. E. Roosevelt, de vrouw van voormalig president Franklin D. Roosevelt, stelde na de Tweede Wereldoorlog een rijtje op van 30 mensenrechten. Dat rijtje is al een aantal keer aangepast moeten worden. Zie <http://www.mensenrechten.org/>.

De argumenten die de idee van universaliteit van mensenrechten schragen, hebben vaak ook niet zozeer te maken met de vraag hoe de wereld werkelijk nu in elkaar steekt, maar hoe die *zou* moeten zijn. Bepaald niet de minste politici, wetenschappers en ideële organisaties delen de overtuiging dat mensenrechten universeel zijn, omdat de loutere reden dat ze dat *moeten* zijn. Omdat het natuurrecht het wil, omdat het de openbaring van waarheid van de geschiedenis is. Mensenrechten hebben zo bezien te maken met de kern van het mens-zijn, de menselijke individualiteit en autonomie, en de erkenning daarvan die elke vorm van samenleven en samenzijn vooraf gaat. Als je dat niet hebt, kan je ook niet werkelijk mens-zijn.

Dat is ook de essentie van mensenrechtenuniversaliteit die we terug zien in de Declaration of Independence van de Verenigde Staten (1776)

“We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.(...)”

Die *evidentie* die resoneert ook in de preambule Universele Verklaring van de Rechten van de Mens:

“Overwegende, dat de erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld; (...)”

Wie deze waarheid van de universaliteit ontkent, miskent, ja devalueert toch minstens de idee van mensenrechten, is tegenwoordig een breed gedeelde opvatting.

Maar volgens mij is eerder het omgekeerde het geval. Voor de verbreiding en verwezenlijking van mensenrechten in ons huidige tijdgewricht is het juist riskant om blind door te hameren op het aambeeld van de grondslagen voor universaliteit van mensenrechten. Ten eerste klopt de onderbouwing ervan niet meer. Mensenrechten zijn niet van alle tijden. Ze zijn in de kern een heel specifiek medicijn voor een heel specifieke kwaal. In de 15de eeuw transformeerde de economische structuur van de samenleving in Europa drastisch van een betrekkelijk homogeen web van agrarische, zelfvoorzienende

gemeenschappen in een manufacturen- en handelsgemeenschap. Dat had ingrijpende gevolgen voor de schaal van sociale relaties binnen de samenleving en de arbeidsverdeling daarbinnen. De rol in en participatie aan de samenleving van veel burgers kwam in een heel ander daglicht te staan. Niet toevallig worden in de zestiende eeuw de theoretische fundamenten voor de idee van de mensenrechten gelegd. Die rechten zijn niets meer of minder dan correcties (en daarmee gepaard gaande rationalisaties) die worden aangebracht op het rechtvaardigheidsmodel van de voorheen gebruikelijke wijze van samenleven. Een stam of dorpje, waar alle leden van de groep direct op elkaar zijn aangewezen om te kunnen overleven, heeft een ander rechtvaardigheidsmodel dan een stad met handelaren en arbeiders, met individuele 'haves' en 'have-not's'. Door de ingrijpende verandering in arbeidsverdeling ontstaat aan het einde van de Middeleeuwen een storm van nieuwe rechtvaardigheidsideeën en emancipatieclaims van assertieve en betrekkelijk rijke groepen die letterlijk in korte tijd de hele wereld op hun kop zetten. Gesteld voor de toentertijd bestaande bewijslast dat goed recht alleen overgeleverd recht is, proberen de 'verlichten' van die tijd allerlei apologetische verklaringen voor hun emancipatoire claims (vrijheid van godsdienst, geweten, persoonlijk leven, eigendom en ongeveer alles waar de voorheen gebruikelijk mores van een kleine gemeenschap je kon knechten) te geven. Er wordt aangevoerd dat die rechten in wezen altijd hebben bestaan en dat de verlichte rationele mens ze nu eerst leert kennen. Dat de mensenrechten voortvloeien uit vroegere privileges van standen, dat allerlei rechten die individuen claimen van god gegeven zouden zijn, dan wel verbonden zijn met de aard der mensheid. Kortom in die tijd ontstaan de sublimaties die nu in de mensenrechtenidee vevat zijn. Modificaties vermomd als codificaties.

Dat verhult de realiteit en die is, zoals ook Joseph Raz in een veelbesproken artikel uit 2007 beweert,³ dat mensenrechten contingent zijn. Contingent wil zeggen dat ze het toevallige product zijn van een historische - wat mij betreft met name - sociaal-economische ontwikkeling. Dat verklaart veel. Waarom bijvoorbeeld menselijke individualiteit en autonomie zo belangrijk is binnen de klassieke idee van de mensenrechten. Van (de motivatie van) individuen moet

---

³ Joseph Raz (2007), *Human Rights without Foundations*, [Oxford Legal Studies Research Paper No. 14/2007](#).

een vrije markt het namelijk hebben. Waar in een stam geldt dat de saamhorigheid en afwezigheid van competitie het recept is voor overleven, ligt dat in vrije markt anders. Individualiteit – ook een uitvinding⁴ – en competitie zorgen er per saldo voor dat de overlevingskansen voor de groep beter worden.

Mensrechten zijn met handel en vrije markt verbonden. Voor sommigen klinkt dat als vloeken in de kerk, maar als je er even wat langer over doordent, dan is het natuurlijk altijd zo dat de economische structuur meestal de sociale goeddeels bepaalt. Mensrechten zijn nu eenmaal contingent aan onze economische geschiedenis. Het is niet anders. In zekere zin zijn mensenrechten zelfs voorwaarde voor economische groei in een vrije markt. Daarmee zijn ze ook het nieuwe overlevingsrecept (de opvolger van dat van de zelfvoorzienende gemeenschappen) dat inmiddels de meeste van de samenlevingen in het Westen hebben overgenomen en dat ook wereldwijd furore maakt. Tegelijkertijd zijn mensenrechten ook noodzakelijke rechtvaardigheidscorrecties op de krachten en verhoudingen in vrije marktsamenlevingen.

Dat klinkt als een kille boodschap en sommigen zullen daarin een mogelijke ontwaarding van de mensenrechten lezen, maar niets is minder waar. Te zien dat mensenrechten horen bij vrije markteconomieën als voorwaarde en correctie maakt ze alleen maar waardevoller. Een markteconomie kan bijvoorbeeld niet ten volle bloeien zonder mensenrechten en doordat markten door een eigen dynamiek steeds afhankelijker van elkaar worden ook de mensenrechten daarmee uitgedragen. Ze zijn niet alleen waardevolle juridische instituties, maar juist ook belangrijke economische instituties. In verbonden globale markten spreken daarom steeds meer samenlevingen elkaar aan op de verwezenlijking van mensenrechten. Niet alleen om politieke redenen maar ook omdat mensenrechten in de productiekosten en -baten rekening een rol spelen.

Zo importeert China met de vrijhandel het virus van de mensenrechten en kunnen ze het zich – bij een bloeiende economie – steeds minder permitteren

---

⁴ Volgens Jacob Burkhardt, een negentiende eeuwse Zwitserse historicus, is de moderne idee van individualiteit in de zin van individuele autonomie – uitgevonden aan het einde van de Renaissance. Zie hier over Daniel C. Schnell (2007), *The Invention of the Individual*, in: Daniel C. Schnell (ed.), *A Companion to the Ancient Near East*. Blackwell Publishing, p. 379-380.

de mensenrechten links te laten liggen. Andere handelsblokken spreken hun handelspartners aan op die situatie, niet alleen uit een besef van menselijke lotsverbondenheid, maar ook uit een intuïtief begrepen economisch eigenbelang. Een vrij China en een vrije Russische federatie is een betere, betrouwbaardere en zeker ook winstgevender handelspartner.

Pagina | 6

Is dat een vorm van onthechtheid? Zeker niet. Ikzelf maak mij eerder bezorgd over de wat hese toon waarop het mensenrechtendebat nu wordt gevoerd. Vooral de proliferatie van die rechten. Op titel van universaliteit van die rechten wordt nu ook wel beweerd dat dieren, als levende wezens, ook een waardigheid bezitten die een soort grondrechtelijke bescherming zou behoeven. Dat past prima in de messianistische verlichtingsgedachte van het steeds beter kennen van **DE** waarheid die aan de mensenrechtenidee ten grondslag ligt, maar laat ook de malligheid ervan zien. Begrijp me goed, ik ben voor dierenbescherming, maar niet omdat op dit punt in de geschiedenis de rede ons het bevrijdende inzicht heeft gebracht dat dieren onvervreemdbare rechten hebben. De ontwikkeling van de mensenrechten is geen veredeld klikfonds, maar het verhaal van verstandige correcties op een bepaalde manier van samenleven.

Toch?

Leiden/Wenen, 21 september 2008